

oldukça zor bir konuyu güzel bir dille ele alan, okuyucuya İslâm Kültürü'nde dil ile ilgili düşüncenin hangi boyutlarda gerçekleştiği konusunda önemli ipuçları veren değerli bir çalışmadır. Özellikle, İslâm düşünce tarihi, fıkıh usulü, dilbilimi, dil felsefesi ve Türkiye'de kullanıldığı şekliyle, Arap dili ve edebiyatı ile ilgilenen herkesin istifade edebileceği oldukça önemli ilmî bir katkıdır.

Tahsin Görgün

Endonezya'da İslâm ve Hollanda Sömürgeciliği

İsmail Hakkı Göksoy

Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, Ankara 1995, XVII+298 sayfa.

İslâm ülkelerinin ilişkilerinde olumlu bir yapının oluşması için birbirlerinin tarihlerini, kültürlerini, coğrafyalarını ve siyasi yapılarını iyi bilmeleri gerekir. Bunun gerçekleşmesi de İslâm ülkelerini inceleyen ve onlar hakkında malûmat veren eserlerle mümkündür. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki müslüman ülkeler üzerine Türkçe yayınlar kısmen yeterli seviyede olmakla birlikte, dünyanın diğer bölgelerindeki İslâm ülkeleri ile ilgili yayınlar yok denecek kadar azdır.

İSAM tarafından yayımlanan İsmail Hakkı Göksoy'un İngilizce, Hollandaca ve Endonezyaca kaynak ve arşiv belgelerinden istifade ederek hazırladığı eser, bu anlamda önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Londra Üniversitesi School of Oriental and African Studies'de (Doğu ve Afrika Araştırmaları Fakültesi) "Dutch Policy Towards Islam in Indonesia 1945-1949" ismiyle doktora çalışması olarak hazırlanan bu kitap İkinci Dünya Savaşı sonrasında Endonezya'yı tekrar sömürge yapmak için Endonezya topraklarının önemli bir bölümünü denetimi altına alan Hollanda'nın bu ülkede İslâm'a ve müslümanlara karşı izlediği politikayı ele almaktadır. Hollanda ve diğer sömürgeci ülkelerin politikalarını ortaya koyması, esere ayrı bir ehemmiyet kazandırmaktadır.

Göksoy'un kitabı "Giriş" dışında dokuz bölümden oluşmaktadır. Ayrıca bağımsızlık dönemi sonrası Endonezya'da İslâmiyet'in durumunu ele alan bir "Ek" bölümü mevcuttur. Yazar, "Giriş" bölümünde bu çalışmayı hazırlama sebebinin Endonezya üzerine yapılan ilmî çalışmalarda Hollanda'nın ve ülkenin önemli bir bölümünü idaresi altında tutan Hollanda Hindistanı Hükümeti'nin Endonezya ile olan siyasi ilişkilerine fazlaca yer vermelerine rağmen, onların İslâm'a ve müslüman liderlere karşı uyguladıkları politikalarından hiç bahsetmediklerini belirtir. Yine "Giriş"te, 1945 yılından sonra Endonezya'da Hollanda Hindistanı Hükümeti'ne İslâm işleri danışmanı olarak görev yapan İslâmî konularda mütehasis kimşelerin Endonezya'daki İslâm toplumu hakkında ilgili hükümete sundukları rapor, mektup, muhtıra ve notların Hollanda Hindistanı Hükümeti'nin Endonezya'da takip ettiği politikayı belirlediğini ifade etmektedir.

“Sömürgeci Dönemi İslâm Politikasına Bir Bakış” isimli birinci bölümde önce “İslâmiyet'in Endonezya'ya Giriş” alt başlığıyla İslâmiyet'in Endonezya'ya girdiği ilk yıllar üzerinde durularak bunun XII. yüzyılın başlarında gerçekleştiği, XIII. yüzyıldan itibaren de ticaret, evlilik ve tarikatlar yoluyla iç kesimlerdeki yerli halk arasında hızla yayıldığı belirtilmektedir. “Hollanda Doğu Hindistan Şirketi ve İslâmiyet” alt başlığında ise sömürgeci ülkelerin Endonezya'da ticarete başlamaları konusunda bilgi verilmekte, özellikle Portekizliler'le başlayıp Hollandalılar'la devam eden bir dönem incelenmektedir.

Yine bu alt başlıkta sömürgeci ülkelerin ticarî şirketler vasıtasıyla ülke topraklarının büyük bir kesimini ele geçirdikleri, misyonerlik faaliyetini teşvik ettikleri, İslâm'ı potansiyel bir siyasî tehlike olarak gören şirket görevlilerinin İslâm'ın yayılmasını önlemeye çalıştıkları ifade edilmektedir. Burada dikkatimizi çeken bir diğer husus hıristiyan bir okula devam eden her Endonezyalı çocuğa günlük yarım kilo pirinç verilmesi, misyonerlik faaliyetlerinin şirket tarafından desteklenmesi, kölelerin zorla hıristiyanlaştırılması, dinî ibadetlerin ve sünnetin yasaklanması, dinî okulların kapatılması, Hıristiyanlığı kabul etmedikleri için müslüman halkın öldürülmesi ve köylerin yakılmasıdır. Yine dikkati çeken bir diğer konu şirketin Endonezyalı müslümanları, bilhassa hacı, şeyh, hoca gibi toplumda itibar sahibi olan müslüman liderleri kendi varlığı ve ticarî faaliyetleri için daima bir tehdit unsuru olarak görmesidir.

Endonezya'daki misyonerlik faaliyetleri ve Hollanda kraliçesi tarafından yüksek düzeydeki din adamlarının atanması ve maaşlarının ödenmesi gibi hususlar da Göksoy'un bu bölümde yer verdiği konular arasında yer almaktadır. Yazarın birinci bölümde ele aldığı konulardan birisi de Hollandalılar'ın Endonezyalı müslümanların hac farızasını yerine getirme konusunda takındıkları olumsuz tavrıdır. Hollandalılar, XIX. yüzyılın sonlarına kadar toplumda önemli konumu olan hacıların halkı ayaklandırmalarından korkuyorlardı.

Bu bölümde XIX. yüzyılda Hollanda sömürge yönetimine karşı başlayan İslâmî mukavemet incelenmekte ve Hollandalılar'ın, yerli halkın çoğunluğunun hıristiyanlaştırılmasıyla İslâm tesirinin kırılabileceğini ve neticede sömürge rejiminin sadık tebaası olacaklarını düşündükleri ifade edilmektedir. Göksoy'un tesbitlerinden bir diğeri de XX. yüzyılın başlarından itibaren Endonezya'daki İslâmî uyanış hareketleridir. Mısır'da okuyan öğrenciler ve Endonezya'da yerleşik Araplar sayesinde İslâmî modernizm halk içinde yayılmış, modern usullerle eğitim yapan okullar açılmıştır. Bir başka tesbit de Hollanda'nın II. Dünya Savaşı'nda Alman orduları tarafından işgal edilmesinden sonra sömürge rejimin müslümanlar üzerindeki baskıları azalttığı, onlara bazı tavizler verdiği ve bu tavizlerin Japonya'nın Endonezya'yı işgalinden kısa süre önce daha da arttığıdır.

İkinci bölüm, “İkinci Dünya Savaşı Dönemi”ni inceler. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği bazı problemler, Hollandalılar'ın Japonları Endonezya'dan çıkarmak için oluşturdukları stratejiler, Endonezyalı yerli casusların yetiştirilmesi, Japonlar'ın

durumunun zayıflatılması için yapılan İslâm ağırlıklı propaganda faaliyetleri, Endonezya'nın ABD ve İngiltere askerî kuvvetleri tarafından Japonlar'dan temizlenerek, tekrar Hollanda Hindistanı'na verilmesi ve tekrar kurulan sömürge idaresi bu bölümde ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde Göksoy, “İslâm ve Endonezya Cumhuriyetinin Doğuşu” konusunu işlemekte; Japon işgali döneminin sonlarına doğru bağımsızlık çalışmaları için yapılan siyasî faaliyetler ve bağımsızlık komiteleri hakkında bilgi vererek ABD'nin Hiroşima ve Nagazaki Japon adalarına atom bombası atması ve Japonlar'ın teslim olmasından birkaç gün sonra, 17 Ağustos 1945'te Endonezya'nın bağımsızlığını ilan ettiğini belirttikten sonra Hollandalılar'a karşı cihat ilan edilmesi, Maşumi adlı bir teşkilatla siyasî teşkilatlanmaya gidilmesi, müstakil bir Din İşleri Başkanlığı'nın kurulması gibi Endonezya'daki İslâmî ve siyasî gelişmeleri ele almaktadır.

“Liberal Bir İslâm Politikasının Oluşmasına Doğru” adını taşıyan dördüncü bölümde Japonya'nın yerleşmesinden sonra Endonezya topraklarının tekrar işgal edilerek Hollanda hükümetine verilmesi konusunda Hollanda ile İngiltere'nin yaptığı anlaşma, bu anlaşma gereği İngiliz ve Hollanda kuvvetlerinin Cakarta'ya gelmeleri ve iç bölgelere ilerlemeleri esnasında Endonezyalılar'ca yapılan mukavemetten bahsedilmekte, Hollanda'nın sömürge idaresini tekrar kurma gayretlerine karşı İslâm'ın ve müslüman liderlerin oynadıkları rol vurgulanmaktadır. Burada göze çarpan husus Hollandalılar'ın İslâm'ı küçük düşürmek ve İslâm'ın bir şiddet dini olduğunu göstermek için “İslâmî terör” ve “dinî fanatizm” gibi terimleri kullanmalarıdır. Ayrıca Hollanda hükümeti tarafından kullanılan birkaç müslüman liderin faaliyetlerinden bahsedilmekte, buna ilaveten Cava ve Sumatra dışındaki diğer tüm Endonezya takımadalarına tekrar hakim olan Hollanda'nın müslüman halkın desteğini kazanabilmek amacıyla daha ılımlı bir politika takip etmeye başladığı zikredilmektedir.

“Doğu Endonezya ve Kalimantan'da Hollanda İslâm Politikası” başlıklı beşinci bölümde, bu bölgelerde Hollanda hükümetinin takip ettiği ılımlı İslâm politikası, adli ve sivil kuruluşlarda müslümanlara yer verilmesi yönündeki faaliyetler ve Endonezya'nın federal bir devlet sistemi doğrultusunda yapılmasından bahsedilmektedir. Ayrıca, 1946 yılı sonlarında kurulan Hollanda destekli Doğu Endonezya Devleti'nin kurulmasından ve kurulması düşünülen ancak gerçekleşmeyen Kalimantan devletinden bahsedilmektedir.

“Cava ve Sumatra'da Hollanda İslâm Politikası” isimli altıncı bölümde, Göksoy, Cava'da Hollanda'nın kontrolü altındaki yerlerdeki din adamlarına Hollanda hükümetinin maddî destek verdiğini, huzur ve sükun için mahallî âlimlere başvurduğunu ifade ederek, din görevlilerinin maaşlarının hükümetçe ödendiğini belirtmektedir. Yine bu bölümde Hollanda hükümeti ile Endonezya Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin düzelme gösterdiğini ve karşılıklı görüşmelerin başladığını ve *Linggarcati* adıyla bilinen bir barış antlaşmasının imzalandığını ifade etmektedir.

Bölümün daha sonraki safhalarında Hollanda ekonomisinin krize girmesiyle Endonezya Cumhuriyeti aleyhine alınan deniz ablukalarından kaynaklanan bir takım problemlerden ve Hollanda'nın "böl-yönet" politikası gereği Cumhuriyet hükümetinin denetimi altındaki yerlerde ilan ettirdiği özerk federal devletlerden bahsedilmektedir.

Yedinci bölümde İslâm, Cava ve Sumatra'da kurulan Federal devletler incelenmektedir. Batılı ülkelerin İslâm ülkelerini zayıf düşürmek için genellikle federal bir siyasî yapılanmayı teklif ettikleri gibi Hollanda da Endonezya Cumhuriyeti'ni bölmek ve birkaç federal devlete ayırmak için gerekli ortamı hazırlamıştır. Göksoy bu bölümde yukarıda zikredilen devletlerin kuruluş gayeleri ve kuruluş safhaları hakkında bilgi vermekte, Hollandalılar'ın bu devletlerin kurulmasının ancak ulemâ ve müslüman liderlerin işbirliği ile gerçekleşebileceğini anladıklarından bu yönde çalışmalar yaptıklarını ifade etmektedir.

"İslâm ve Renville Sonrası Siyasî Gelişmeler" başlıklı sekizinci bölümde yer alan en önemli tesbitlerden biri Hollanda'nın kendi çıkarlarını korumak için Hollanda destekli federal devletler kurma sürecini hızlandırması ve Endonezya Federasyonu'nun kurulması için bazı plânlar hazırlamasıdır. Bu bölümde müellif, 1948'de vuku bulan komünist ayaklanması ile ülkenin tamamını denetim altına almak ve cumhuriyeti ortadan kaldırmak isteyen Hollanda'nın gerçekleştirdiği ikinci askerî harekâtın sonuçları hakkında bilgi vermektedir. Bu süreç neticesinde Asya ve müslüman ülkelerin destek vermesiyle cumhuriyet uluslararası camiada tanınmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise on dört federal devlet ile bir özerk bölgeden meydana gelen Endonezya Birleşik Devletleri oluşmuştur. Böylece yaklaşık 350 yıl süren Hollanda sömürge idaresi fiilen sona ermiştir. Ancak Hollandalılar'ın Endonezya'da oluşturduğu federal sistem, 1950 yılı başlarında ortaya çıkan yaygın üniter hareketlerle kısa sürede yıkılmıştır.

Dokuzuncu bölümde ise Hollanda'nın hac politikası incelenmektedir. Buna göre Hollandalılar Endonezya'da hacca gideceklerin sayısında kota uygulamış, İkinci Dünya Savaşı döneminde savaş sebebiyle hacca izin verilmemiştir. Yine bu bölümde kutsal topraklarda bulunan Endonezyalılar'ın bağımsızlık mücadelesine katkıları anlatılmaktadır.

Eserin sonuna, "Modern Endonezya'da İslâm'ın Durumu" başlığı altında bir ek konmuştur. Bu bölüm 1949'da siyasî bağımsızlığın kazanılmasından sonraki dönemde gelişen İslâmî hareketlerden, İslâmî partilerden ve siyasî alanda görülen değişikliklerden bahsetmektedir.

Endonezya'daki Hollanda sömürgeciliğini, bu sömürge yönetiminden kurtulma mücadelesi veren Endonezyalılar'ın faaliyetlerini ve İslâmî gelişmeleri bütün safhalarıyla inceleyen bu eser, umarız diğer İslâm ülkeleri üzerine yapılacak çalışmalar teşvik eder.